

XALQ IJODIYOTI: ASHULA VA RAQS TARIXI HAMDA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Kurbanova Ferida Maxsetovna

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12713938>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ashula va raqs tarixi hamda ularning rivojlanish bosqichlari haqida so'z boradi. Shuningdek, maqola davomida ashula va raqsning inson ruhiy dunyosiga ta'siri va estetik kuchiga alohida to'xtalib o'tilgan. Maqola so'ngida xulosa va takliflar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ashula, raqs, xalq ijodi, madaniyat, san'at, oliy ta'lim tizimi, inson ruhiy dunyosi.

FOLK ART: HISTORY OF SONG AND DANCE AND STAGES OF DEVELOPMENT

Abstract. This article talks about the history of singing and dancing and the stages of their development. Also, during the article, the influence and aesthetic power of singing and dancing on the spiritual world of a person is emphasized. Conclusions and suggestions are given at the end of the article.

Key words: song, dance, folk art, culture, art, higher education system, human spiritual world.

НАРОДНОЕ ИСКУССТВО: ИСТОРИЯ ПЕСНИ И ТАНЦА И ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В данной статье рассказывается об истории пения и танца и этапах их развития. Также в статье подчеркивается влияние и эстетическая сила пения и танца на духовный мир человека. Выводы и предложения приведены в конце статьи.

Ключевые слова: песня, танец, народное творчество, культура, искусство, система высшего образования, духовный мир человека.

Mamlakatimiz rivojlanishining hozirgi davrida madaniyat va san'at taraqqiyoti oliy ta'lim tizimini jahon andozalarini hisobga olgan holda takomillashtirish masalalarini ilgari surmoqda. Bugungi kunda oldimizda jahon fani va madaniyatining eng ilg'or yutuqlarini o'zida mujassamlashtirgan, inson aql-zakovati yaratgan boyliklaridan bahramand bo'lgan yangi avlodni shakllantirish vazifasi turibdi. Faqat shu asosdagina millatning taraqqiyot sari intilishini ta'minlovchi intellektual kuchni vujudga keltirish mumkin. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov «Yuksak ma'naviyat—yengilmas kuch» nomli asarida: «San'at va madaniyatdek qudratli kuch orqali inson qalbiga yo'l topish haqida so'z yuritar ekanmiz, hammamiz yaxshi tushunamizki, har qaysi iste'dod egasi o'ziga xos bir olam, shu sababli ijod ahliga qandaydir aql o'rgatish, eng asosiysi, ularni boshqarishga urinish mumkin emas. Lekin bu hayotda ularni birlashtiradigan, yangi ijodiy marralar sari ilhomlantiradigan muqaddas tushunchalar borki, ular Vatan va xalq manfaati, ezgulik va insoniylik tamoyillari bilan uzviy bog'liqdir. Agarki har qaysi ijodkor o'z asarlarida ana shu g'oyalarni bosh maqsad qilib qo'ysa, ularni badiiy mahorat bilan ifoda eta olsa, hech shubhasiz, adabiyot ham, madaniyat va san'at ham tom ma'noda ma'naviy yuksalishga xizmat qilib, o'zining ijtimoiy vazifasini to'liq ado etishga erishgan bo'ladi», deb ta'kidlab o'tganlar. Jamiyatning moddiy va ma'naviy madaniyati ortib

borgani sari o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash ishiga ham tobora jiddiy va mas'uliyat bilan yondoshish talab etilmoqda.

O'rta Osiyo xalqlarining qadimgi san'ati sifatida, o'zbek xalqining ma'naviy boyliklari chashmasi sifatida O'zbekiston xalq artistlari, jahonga dong'i ketgan ustoz san'atkorlar Usta Olim Komilov, Tamaraxonim, Mukarrama Turg'unboyeva, Isohor Oqilov, Roziya Karimova va shu kabi boshqa buyuk namoyondalarga boy o'zbek xalq raqs san'atiga bo'lgan qiziqish g'oyat katta. Milliy ma'naviy qadriyatlarni va go'zalligini anglash o'zbek xalqining ma'naviy boyligini oshiradi va yosh avlodni nafaqat yaxshi tarbiyalab qolmasdan, o'z Vataniga, uning meroslariga muhabbat ham uyg'otadi.

Har bir san'at sohasi hayotimizni badiiy obraz orqali ifoda etadi. Shu qatorda raqs ham san'at turlari ichida kishilik jamiyati rivojida alohida o'rin tutuvchi bir yo'nalishdir. Raqs san'ati - ijod ruhiyatini, his-tuyg'ularni, fikmi so'zsiz, faqat harakatlar va yuz ifodasi bilan xalqqa yetkazishga asoslangan san'at turidir. «Raqs - o'zingni kuyga, ohangga baxshida etib, sehrlar dunyosiga sho'ng'ib ketmoq; Ko'ngildagi bor-yo'g'ingni ko'zlarga, harakatlarga joylab tomoshabinlarga hayrat ato etmoq; Istaklaringni bir dasta gul shaklida tomoshabin hayajonlari ustidan sochmoq, ularning olqishiga muyassar bo'lmoq». Bunday buyuk tuyg'u mukammal raqs qobiliyatiga ega bo'lgan insonlarning yuragida bo'ladi.

Professional raqs ansambillarining davlat va xususiy ansambillari mavjud. «Bahor» (1957-yil), «Shodlik» (1968-yil), «Lazgi» (1968-yil) ansambllari ilk tashkil qilingan professional raqs ansambllaridan hisoblanadi. 1990-yillarda «Tanovar», «Ofarin», «Toshkent zebolari», «Sabo», «Tumor», «Parizoda» va shu kabi xususiy raqs ansambillar paydo bo'ldi. Unga shu yo'nalish bo'yicha oliy ta'lim tizimida o'qib fundamental bilimga ega bo'lgan mutaxassislar ishga qabul qilinadilar. Ular ansambil rahbariyati bilan mehnat shartnomasini tuzadi va oylik maoshi bilan ta'minlanadilar. Shartnomada keltirilgan talablar bir tomondan buzilishiga yo'l qo'yilsa, ikkinchi tomon shartnomani bekor qilish huquqiga ega bo'ladi. Raqqos va raqqosalarning yoshi chegaralanadi. 18 yoshdan ishga qabul qilinib, 36 yoshdan keyin nafaqaga chiqadilar. Ijodiy faoliyatiga qarab raqqos va raqqosalar ansambil rahbariyati yoki davlat tomonidan rag'batlantirilishi mumkin. Havaskorlik raqs ansambillari madaniyat va san'at muassasalarida, tashkilot yoki korxonalar qoshida alohida raqs ansambli, xalq ilmhula va raqs ansambllari yoki folklor-etnografik ansambllar tasarrufida bo'ladi. Bunday ansambllar raqs san'atiga ishtiyiqi baland bo'lgan, iqtidorli havaskorlardan tashkil topadi. Ularning mutaxassisligi, ma'lumoti va yoshi chegaralanmaydi. Ansambil ishtirokchilari rahbariyat yoki davlat tomonidan ishga qabul qilinmaydilar va ixtiyoriy tarzda qatnashchi sifatida faoliyat olib boradilar. Hozirgi kunda juda ko'plab bolalar va kattalar havaskorlik raqs ansambllari Ijodiy faoliyatini olib bormoqdalar. Bunday ansambllar qatoriga Farg'onadagi «Anor», Surxondaryodagi «Surxon gullari», «Zevari», «Quralay», Namangandagi «Namangan gullari», Jizzaxning «Gulira'no», Sirdaryoning «Sirdaryo navolari» kabi ansambllar nomini keltirishimiz mumkin. Raqs ijrochiligi 3 turga bo'linadi: Yevropa klassik balet san'ati, Xalq sahna (professional) raqs san'ati, xalq ijodiyoti negizidagi folklor va havaskorlik raqs ijrochiligi san'atidir. Inson raqsning qaysi turi bilan shug'ullanmasin, unga mumtoz raqs asoslarini o'zlashtirish halal bermaydi. Raqqos va raqqosalar butun ijodiy faoliyati davomida mumtoz raqs bilan shug'ullanishi bejiz emas. Mumtoz raqs asoslari borliqini

harakat orqali tasvirlash erkinligini va o'z tanasini musiqaning ma'lum bir o'lchovlarida nazokatli harakatlantira olish imkonini beradi.

Raqs bilan bir qatorda O'zbek xalqi tarixi va uning musiqiy ijrochiligi o'zi kabi tarixan boy va rangbarangdir. Xalq ming yillar mobaynida ijtimoiy hayotda tutgan o'rni va mavqei, xursandchiligi, dardu-alamini qo'shiq va kuy orqali namoyish qilishga harakat qilgan. Musiqaga shu jumladan, qo'shiq kuylashga muhabbat xalqning qoni orqali butun vujudiga ong-shuuriga, yuragiga singib ketgan. Qo'shiqlar xalqning ijtimoiy hayotining hamma tomonlari bilan bog'langan bo'lib, ular muayyan tarixiy taraqqiyot bosqichlarini bosib o'tgan, insoniyat tafakkuri darajasiga qarab turmushni o'ziga xos obrazlarda badiiy jihatdan aks ettirgan noyob san'atdir. Xalqimizning eng yaxshi ko'rgan g'oyaviy-badiiy jihatdan yuksak an'anaviy qo'shiqlarida xalqning turmushi, tirikchiligi, ko'nglidagi orzu-armonlari, dard alami, shod-xurramligi va kelajakka ishonchi ifodalangan. Shuningdek, zo'ravonlik, erkinsizlik, adolatsizlikka qarshi kurashishning qudratli ovozi eshtilib turgan. Qo'shiqlarning muammasi voqealarning lirik g'oyasini badiiy o'zlashtirib, ya'ni yuz bergan hodisa va voqealarga munosabat, his-tuyg'u va kayfiyat orqali ifodalanadi. Qo'shiq - san'atning oliy turi bo'lgan she'riyatning qadimiy va keng tarqalgan turidir. Qo'shiq so'zini XI asrning tilshunos olimi Maxmud Qashg'oriyning mashhur asari "Devoni lug'otit turk" asarida o'qish mumkin. O'zbek xalq an'anaviy qo'shiqlarining uzoq tarixini o'rganishda "Devoni lug'otit turk"ning uchala tomida tarqoq holdagi qo'shiqlar ko'plab uchrasada, bundan ming yil ilgari ham qo'shiqlarning rang-barangligi ko'rinishlarini oilaviy, mehnat, mavsumiy marosim va ishq muhabbat mavzusidagi qo'shiqlarning keng tarqalganligi, ularning til ibrolari, vazn, qofiyalaridan qo'shiq ekanligini ko'rish mumkin. Maxmud Qashg'ariy tomonidan chegil, qipchoq kabi qabilalar orasida to'plangan qo'shiqlar yordamida o'zbek yozma adabiyotining yuzaga kelishi va taraqqiyot etishi uchun lozim bo'lgan adabiy zaminning bir qismini qo'shiqlar tashkil etgan deyish mumkin. Devondagi to'rtliklarning xalq qo'shiqlari asosida yaratilgan yozma adabiyot namunalari sifatida e'tirof etish ayni haqiqat bo'ladi. Qo'shiq so'zini yana bir mashhur qomusiy olim Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida ham uchratamiz.

REFERENCES

1. Karimova R., Sayfiillayeva D. O'zbek yakka ayollar raqsi. T. 2007-y.
2. Avdeyeva L. O'zbek milliy raqsi tarixidan. T. 2001y.
3. Abraykulova N. Raqs jamoalari bilan ishlash uslubiyoti. Toshkent. 2004-y.
4. Xursandov H., Qurbonova Sh. "Surxon raqs maktabi". T. 201 y.
5. Vasil'yeva-Rojdestvenskaya. Tarixiy-maishiy raqs. M. 1971y
6. Hamrayeva G. Raqsning milliy qiyofasi. T. 2012y.
7. Zvyozdochkin V.A. Klassicheskiy tanets. M. 2003y.